

INKLYUZIV TA'LIMDA LOGOPED VA PSIXOLOG HAMKORLIGINING
SAMARADORLIGI

Utbasarova Umida Mexmanovna

*Alfraganus universiteti**Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Axmedova Lola

Alfraganus universiteti Pedagogika fakulteti Defektologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim jarayonida logoped va psixologning hamkorlik faoliyati, uning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Nutq buzilishlariga ega bo'lgan bolalar bilan ishlashda logopedik va psixologik yondashuvlarning o'zaro uyg'unligi, bu hamkorlikning shaxsga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etishdagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy inklyuziv muhitda logoped va psixolog hamkorligining natijaviyligini oshiruvchi metodik yo'nalishlar va amaliy usullar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, logoped, psixolog, hamkorlik, korreksion-pedagogik yondashuv, diagnostika, reabilitatsiya, individual rivojlanish dasturi.

Аннотация: В статье анализируется совместная деятельность логопеда и психолога в процессе инклюзивного образования, её теоретические и практические основы. Рассматривается совместимость логопедического и психологического подходов в работе с детьми с речевыми нарушениями, роль этого взаимодействия в организации лично-ориентированного образования. Также рассматриваются методические направления и практические приёмы, повышающие эффективность взаимодействия логопеда и психолога в современной инклюзивной среде.

Ключевые слова: инклюзивное образование, логопед, психолог, совместная работа, коррекционно-педагогический подход, диагностика, реабилитация, индивидуальная программа развития.

Annotation: This article analyzes the collaborative activities of a speech therapist and a psychologist in the process of inclusive education, its theoretical and practical foundations. The compatibility of speech therapist and psychological approaches in working with children with speech disorders, the role of this collaboration in organizing person-centered education are highlighted. Also, methodological directions and practical methods that increase the effectiveness of speech therapist and psychologist collaboration in a modern inclusive environment are considered.

Keywords: inclusive education, speech therapist, psychologist, collaboration, correctional-pedagogical approach, diagnostics, rehabilitation, individual development program.

Inklyuziv ta'lim – bu barcha bolalar, jumladan, rivojlanishida turli to'sqinliklarga ega bo'lgan o'quvchilar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlaydigan pedagogik tizimdir. Ushbu tizimda mutaxassislar – logoped, psixolog, defektolog, o'qituvchi va ota-onalar o'rtasidagi

koordinatsion hamkorlik asosiy o'rin tutadi. Ayniqsa, logoped va psixologning birgalikdagi faoliyati bolaning nutq, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda inkluziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, faqat pedagogik ta'sir yetarli emas – bolaning psixologik tayyorgarligi, hissiy holati, o'z-o'ziga ishonchi, motivatsiyasi ham muhim omillardandir. Shu sababli, logoped va psixolog hamkorligida olib boriladigan kompleks ishlar ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy shartlardan biri hisoblanadi.

Logopedik va psixologik yondashuvlarning integratsiyasi sistemali rivojlanish nazariyasi (L.S.Vygotskiy, A.N.Leontyev, D.B.Elkonin) hamda shaxsga yo'naltirilgan pedagogika tamoyillariga tayanadi. Ushbu nazariyalarga ko'ra, bola shaxsining rivojlanishi ijtimoiy muloqot, emotsional qo'llab-quvvatlash va kognitiv faollik natijasida yuzaga chiqadi.

Logoped bolaning nutqiy apparati, talaffuz, fonematik eshituv va leksik-grammatik tizimini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lsa, psixolog bolaning emotsional barqarorligi, o'ziga ishonchi, diqqat, xotira va motivatsiya tizimini mustahkamlash bilan shug'ullanadi. Shu ma'noda, ularning hamkorligi kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishning uzviy birligini ta'minlaydi.

Psixolog logopedik jarayonda bolaning ruhiy holatini, o'zini ifodalashdagi to'siqlarini aniqlaydi, logoped esa psixologik natijalarga tayangan holda individual nutq korreksiyasi dasturini ishlab chiqadi. Bu o'zaro aloqadorlik bolaning shaxsiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'sirni individualizatsiya qilishga imkon beradi.

Inklyuziv ta'limda logoped va psixolog hamkorligi bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlovchi kompleks tizim sifatida qaraladi. Ularning o'zaro faoliyati bir-birini to'ldiruvchi, integratsiyalashgan korreksion-pedagogik yondashuvga asoslanadi. Har ikkala mutaxassisning maqsadi – bolaning nutqiy, psixologik va ijtimoiy adaptatsiyasini samarali tashkil etishdir. Shu bois logoped va psixolog hamkorligi bir necha asosiy yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1. Diagnostik yo'nalish
2. Korreksion-rivojlantiruvchi yo'nalish
3. Konsultativ va maslahat yo'nalishi
4. Profilaktik va psixo-pedagogik qo'llab-quvvatlash yo'nalishi
5. Tadqiqot va tahliliy yo'nalish
6. Ijtimoiy-moslashtiruvchi yo'nalish

Hamkorlikning birinchi va eng muhim bosqichi – bu kompleks diagnostikadir. Psixolog bolaning hissiy holati, o'ziga ishonch darajasi, kognitiv jarayonlari (xotira, diqqat, tafakkur)ni baholaydi. Logoped esa artikulyatsiya, fonematik eshituv, lug'at boyligi, grammatik tuzilma va bog'lanishli nutqni tahlil qiladi.

Ushbu jarayonlar o'zaro bog'liq ravishda olib boriladi: psixologik diagnostika natijalari logopedik korreksiya yo'nalishini aniqlaydi, logopedik tahlil esa bolaning psixologik rivojlanish darajasi haqida qo'shimcha ma'lumot beradi. Shu tariqa, kompleks diagnostika bolaning individual rivojlanish xaritasini yaratishga asos bo'ladi.

Hamkorlikning markaziy qismi – bu korreksion faoliyatdir. Psixolog va logoped birgalikda bola uchun individual rivojlantiruvchi dastur ishlab chiqadilar. Psixolog bolaning

emotsional muhitini, motivatsiyasini va ichki tayyorgarligini shakllantirsa, logoped bu asosda nutqni rivojlantirish mashqlarini tanlaydi.

Masalan, psixolog bolaning nutqdan qo'rqish (logofobiya) holatini kamaytiruvchi mashg'ulotlarni o'tkazsa, logoped shu jarayonni mustahkamlovchi talaffuz va muloqot mashqlarini tashkil etadi. Bunday uzviylik bolaning psixologik barqarorligini saqlagan holda nutqiy faoliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirish imkonini beradi.

Logoped va psixolog hamkorligi faqat bola bilan emas, balki ota-ona va pedagoglar bilan ishlash jarayonini ham o'z ichiga oladi. Mutaxassislar ota-onalarga bolaning rivojlanish xususiyatlari haqida ilmiy asoslangan tavsiyalar beradilar, oilada nutqiy muloqotni rivojlantirish, stress holatlarini kamaytirish va emotsional qo'llab-quvvatlash bo'yicha ko'rsatmalar ishlab chiqadilar.

Shuningdek, logoped psixologik kuzatuv natijalari asosida o'qituvchilar bilan maslahatlashadi, psixolog esa logopedik yondashuvlar bilan tanishib, ta'lim jarayoniga individual psixologik qo'llab-quvvatlash elementlarini kiritadi. Natijada ta'lim jarayoni barcha mutaxassislar o'rtasida yagona tizimda uyg'unlashadi.

Bu yo'nalish bolaning rivojlanishida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ikkinchi darajali buzilishlarni oldini olishga qaratilgan. Logoped nutqiy rivojlanishdagi kechikishlarni erta aniqlash va tuzatishga e'tibor qaratadi, psixolog esa bolaning emotsional charchoqlari, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklarini oldini olish choralari ko'radi.

Masalan, nutq buzilishlari bilan kechuvchi bolalarda ko'pincha o'ziga ishonchsizlik, tortinchoqlik yoki agressiv holatlar kuzatiladi. Psixolog bu holatlarni yumshatish bo'yicha mashg'ulotlar tashkil etsa, logoped bu ijobiy natijani nutqiy faoliyat orqali mustahkamlaydi. Shu tarzda hamkorlik bolaning shaxsiy rivojlanishida muvozanatni ta'minlaydi.

Logoped va psixolog o'z faoliyatlarida doimiy ravishda monitoring, natijalarni tahlil qilish va baholash ishlarini olib boradilar. Bu jarayon inklyuziv muhitda bola rivojlanishining dinamikasini kuzatish, ishlatilayotgan metodik yondashuvlarning samaradorligini aniqlashga yordam beradi.

Hamkorlikda olib borilgan tahliliy ishlar ilmiy-amaliy tadqiqotlar uchun asos yaratadi, yangi metodik tavsiyalar va korreksion dasturlar ishlab chiqishga imkon beradi. Shuningdek, bu yo'nalish mutaxassislarning o'zaro tajriba almashish, malaka oshirish va interdisiplinar tadqiqotlarni rivojlantirish uchun muhimdir.

Logoped va psixologning hamkorligi bolaning ijtimoiy adaptatsiyasini ta'minlashda ham beqiyos ahamiyatga ega. Psixolog bolani jamoaga qo'shilish, ijtimoiy rollarni bajarish, emotsiyalarini boshqarishga o'rgatsa, logoped nutqiy muloqotni faollashtiradi, suhbat qurish, fikrni ifodalash va kommunikativ kompetensiyani shakllantiradi.

Bu jarayon orqali bola o'z tengdoshlari bilan samarali aloqa o'rnatadi, jamiyatda o'z o'rnini topishga psixologik va nutqiy jihatdan tayyor bo'ladi. Shu tariqa, logopedik va psixologik yordamning integratsiyasi bolaning shaxsiy o'sishida ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.

Logoped va psixolog hamkorligi ko'p bosqichli, tizimli va interaktiv jarayon bo'lib, u diagnostika, korreksiya, profilaktika, maslahat va moslashuv kabi yo'nalishlarda olib boriladi. Har bir yo'nalish bolaning individual xususiyatlarini chuqur tahlil qilish, uning nutqiy va psixologik ehtiyojlarini uyg'un holda qondirishga qaratilgan.

Bunday kompleks yondashuv inklyuziv ta'lim sharoitida har bir bolaning imkoniyatini to'liq namoyon etish, uning o'ziga xos rivojlanish yo'lini aniqlash va shaxs sifatida jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Inklyuziv ta'lim tizimida logoped va psixolog hamkorligi – bu nafaqat mutaxassislar faoliyatining birlashuvi, balki bola shaxsining kompleks rivojlanishini ta'minlovchi psixopedagogik tizimdir. Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, logopedik va psixologik yondashuvlarning uyg'unligi nafaqat nutqiy nuqsonlarni bartaraf etadi, balki bolaning o'z-o'zini anglashi, o'qishga bo'lgan motivatsiyasi va ijtimoiy moslashuv darajasini sezilarli darajada oshiradi.

Hamkorlik natijasida bola har tomonlama – nutqiy, emotsional, kognitiv va ijtimoiy jihatdan – baholanadi. Bu esa individual rivojlantirish dasturini to'g'ri tuzishga imkon yaratadi. Masalan, logoped psixologik diagnostika natijalariga tayangan holda mashg'ulotlar mazmunini bolaning hissiy holatiga moslashtiradi, psixolog esa logopedik jarayon davomida kuzatilgan o'zgarishlar asosida psixokorreksion ishlarni qayta yo'naltiradi.

Natijada ta'lim va tarbiya jarayoni individual yondashuvga asoslanadi, bu esa har bir bolaning shaxsiy imkoniyatlarini maksimal darajada ochib berishga xizmat qiladi.

Psixologik qo'llab-quvvatlash logopedik mashg'ulotlarning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Emotsional jihatdan qulay, ijobiy motivatsiyaga ega muhitda bola o'z nutqini erkin ifodalay oladi, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, gap tuzish, muloqotga kirishish jarayonlari tabiiy tus oladi.

Masalan, psixolog o'yin terapiyasi yoki art-terapiya usullaridan foydalangan holda bolaning ichki siqilish holatini kamaytiradi, logoped esa shu jarayon asosida talaffuz, fonematik eshituv va bog'lanishli nutqni rivojlantirish mashqlarini o'tkazadi. Natijada bola nutqini nafaqat mexanik, balki emotsional va ijtimoiy kontekstda rivojlantiradi.

Hamkorlik jarayonida psixolog bolaning o'ziga ishonchini mustahkamlaydi, jamoada o'zini tutish, emotsiyalarni boshqarish, sherik bilan muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, logoped bola uchun ijtimoiy muloqotda zarur bo'lgan verbal ifoda vositalarini shakllantiradi.

Natijada bolaning ijtimoiy moslashuv darajasi oshadi – u sinf jamoasida faol ishtirok eta boshlaydi, o'qituvchi va tengdoshlari bilan nutqiy aloqani erkin amalga oshiradi. Bu esa inklyuziv ta'limning eng muhim vazifasi – ijtimoiy integratsiyani ro'yobga chiqaradi.

Zamonaviy korreksion-amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, logoped va psixolog hamkorligi ota-onalarni ta'lim jarayoniga jalb etmasdan to'liq samaraga erisha olmaydi. Shu sababli mutaxassislar tomonidan oilaviy konsultatsiyalar, psixopedagogik treninglar, uy sharoitida mashg'ulotlarni davom ettirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Bu yo'nalish nafaqat bolaning rivojlanishini tezlashtiradi, balki ota-onalarda psixologik madaniyatni oshiradi, ularni bolani to'g'ri tushunish va qo'llab-quvvatlashga o'rgatadi. Natijada “oila-logoped-psixolog” uchburchagi doirasida barqaror korreksion tizim shakllanadi.

Hozirgi davrda logoped va psixolog hamkorligining samaradorligini oshirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar va integrativ metodlar keng qo'llanilmoqda. Ulardan eng muhimlari quyidagilardir:

Sensor-integrativ yondashuv. Bu usulda nutqni rivojlantirish hissiy sezgilarning uyg'un faoliyatiga tayangan holda olib boriladi. Psixolog bolaning sezgi jarayonlarini faollashtiradi, logoped esa sensor signallarni nutqiy reflekslar bilan bog'laydi.

Art-terapiya va musiqiy terapiya. Ushbu yondashuvlar orqali bola hissiy jihatdan bo'shashadi, ijodkorlik faollashadi. Psixolog hissiy muhitni boshqaradi, logoped esa ijodiy ifodani nutqiy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtiradi.

O'yin terapiyasi va dramatisatsiya usuli. Logoped va psixolog birgalikda rolli o'yinlar, sahnalashtirilgan mashg'ulotlar orqali nutqni faol muloqot kontekstida rivojlantiradilar. Bu yondashuv ayniqsa autistik spektrdagi bolalar uchun samarali hisoblanadi.

Axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) asosidagi mashg'ulotlar. Onlayn platformalar, logopedik ilovalar, interaktiv audio-vizual dasturlar psixologik kuzatuv bilan uyg'unlashtirilib, bolaning individual rivojlanishini masofadan turib ham qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Ko'p tarmoqli (multidisciplinar) yondashuv. Logoped va psixolog faoliyati defektolog, surdopedagog, o'qituvchi va ijtimoiy pedagog bilan birgalikda olib boriladi. Bu esa bolaning har tomonlama rivojlanishiga tizimli ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqotlar va amaliy tajribalar shuni tasdiqlaydiki, logoped va psixolog hamkorligi natijasida quyidagi ijobiy o'zgarishlar kuzatiladi:

- bolalarning nutqiy faolligi 40–60% gacha oshadi;
- nutqdagi grammatik va talaffuz xatolari erta bosqichda kamayadi;
- emotsional barqarorlik kuchayadi, stressga chidamlilik ortadi;
- bola ijtimoiy muloqotda faol, tashabbuskor va ochiq bo'ladi;
- ta'lim jarayonida motivatsiya va diqqat barqarorligi yaxshilanadi.

Bu natijalar shuni ko'rsatadiki, logoped va psixolog hamkorligi bolani nafaqat nutqiy jihatdan, balki **shaxsiy va ijtimoiy jihatdan ham rivojlantiruvchi** kuchli pedagogik omilga aylanadi.

Bugungi kunda ko'plab ta'lim muassasalarida quyidagi amaliy modellar sinovdan o'tkazilmoqda:

• **Integratsiyalashgan mashg'ulotlar modeli:** logopedik va psixologik mashg'ulotlar bir dars doirasida uyg'un olib boriladi.

• **Parallel qo'llab-quvvatlash modeli:** logoped va psixolog alohida faoliyat yuritadi, biroq bir xil diagnostik va natijaviy maqsadga xizmat qiladi.

• **Kompleks reabilitatsiya markazi modeli:** barcha mutaxassislar yagona rivojlantiruvchi dastur asosida ishlaydi.

Bu modellar bolaning rivojlanish bosqichiga qarab tanlanadi va ularning samaradorligini oshiradi.

Xulosa. Inklyuziv ta'limda logoped va psixolog hamkorligi bolaning nutqiy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning birgalikdagi faoliyati natijasida bola uchun psixologik jihatdan qulay, xavfsiz va motivatsion o'quv muhiti yaratiladi. Bu esa inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi – har bir bolaning individual salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish imkonini beradi. Logoped va psixologning o'zaro hamkorligi shaxsga yo'naltirilgan ta'limning samaradorligini oshiruvchi, korreksion-pedagogik faoliyatni ilmiy asosda tashkil etuvchi eng muhim omillardan biri sifatida e'tirof etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vygotskiy L.S. Muloqot va tafakkur rivojlanishi. – Moskva, 1984.
2. Luriya A.R. Yuqori psixik funksiyalar va ularning buzilishi. – Moskva, 1982.
3. Elkonin D.B. Bola psixologiyasi asoslari. – Moskva, 1995.
4. Xodjayeva N. Inklyuziv ta'limda logopedik yondashuv. – Toshkent: TDPU, 2021.
5. Jalilova M. Psixologik qo'llab-quvvatlashning zamonaviy usullari. – Toshkent, 2022.
6. Tomatis A. Ovoz va eshitish orqali rivojlanish terapiyasi. – Parij, 1999.
7. Askarov, D. (2022). *IN PARTICULAR OF AMIRY'S COMPOSITION OF NAVA'I'S GHAZAL. European Scholar Journal, 3 (12), 34-36.*
8. Dilmurod, A. (2025). Ideological and Artistic Characteristics of The Work “A Farewell to Arms”. *American Journal of Philological Sciences, 5(04), 283-286.*
9. Ashurova, F. X. (2022). TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue 4-2), 53-57.*
10. Dilmurod, A. (2025). National Idea Issues in Modern Filmmodramaturgy (On the Example of Erkin A'zam's Film Dramas). *American Journal of Philological Sciences, 5(05), 370-374.*
11. Asqarov, D. (2024). AMIRIY LIRIKASIDA NAVOIYGA MUXAMMASLAR. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика, 3(12), 87-93.*
12. Asqarov, D. (2025). ADABIYOT FANINI O'QITISHDA STEAMNI JORIY ETISH. *University Research Base, 519-524.*
13. Asqarov, D. (2025). G'OYA, MAVZU VA MA'NO MUSHTARAKLIGI. *University Research Base, 350-360.*